

Vörös Andrea

**Az osztrák-magyar konzulátusoknak a magyar
borgazdaság fellendítéséért folytatott tevékenysége
(1867-1914)**

A 19. század második felében, felismerve a borgazdaságban rejlő nemzetgazdasági potenciált, de egyben az annak kibontakozását gátló komoly akadályokat is, a magyar állam egyre több területen avatkozott be az ágazat működésébe. Az állami szerepvállalás különösen a filoxéra pusztításainak hatására erősödött fel, de nem csupán az elpusztult szőlők helyreállításának elősegítésére irányult. Ellenkezőleg : az 1860-as évektől egyre sokrétűbb, szerteágazóbb lett, a századfordulóra pedig a borászat az állami gazdaságpolitika fontos területévé vált. A dualizmus kori magyar kormányok figyelemreméltó erőfeszítéseket fejtettek ki a filoxéra leküzdésére és az elpusztult szőlők korszerű alapokon való felújítására, a szőlészeti-borászati szakoktatás illetve szőlészeti-borászati szakintézmények kiépítésére, a szakirodalmak megjelentetésére és terjesztésére, magyar szakemberek külföldi tanulmányútjainak támogatására. Ebben a korszakban született számos, szintén az ágazat fejlesztésére hivatott hegyrendőri, italmérési, valamint a borhamisítás gátlását célzó törvény is. További fontos - mindenekelőtt a borértékesítés fellendítését szolgáló – központi intézkedés volt például az Országos Központi Mintapince felállítása, borértékesítési egyletek, pinceszövetkezetek létrejöttének előmozdítása, országos és nemzetközi kiállítások szervezése, illetve az ezeken való részvétel vagy képviselő támogatása, törekvés kedvező vámszerződések megkötésére, és az Osztrák-Magyar Monarchia külképviseleteinek mozgósítása adatszolgáltatásra, piackutatásra, közvetítésre. Jelen tanulmányban terjedelmi korlátok miatt ez utóbbi működési körnek, vagyis az osztrák-magyar konzulátusok borászati vonatkozású tevékenységének vázlatos bemutatására szorítkozunk. Ennek vizsgálata annyival is érdekesebb, mivel az állami szerepvállalás imént felsorolt területei között alig akad olyan, amelynek kidolgozásához ne járultak volna hozzá a konzulátusok révén beszerzett információk, vagy amelyek megvalósításában ne játszottak volna szerepet maguk a külképviseletek. A tanulmány végén röviden megemlítünk néhány olyan gazdaságdiplomáciai eszközt is, amelyeket a gyakran túlterhelt konzulátusok működésének kiegészítésére vett igénybe a magyar kormányzat.

A kiegyezéssel a külpolitika a közös ügyek egyikévé vált, aminek irányítását a közös Osztrák-Magyar Külügyminisztérium végezte. Az ott kidolgozott külpolitikai irányvonalak képviselője és az azok által meghatározott konkrét feladatok végrehajtása nagyrészt a közös osztrák-magyar konzulátusokra hárult. Ugyanakkor a gazdasági és kereskedelmi ügyeket mind Ausztria, mind Magyarország szuverén módon, önálló minisztériumokon keresztül irányította. A gazdasági vonatkozású nemzetközi ügyek (mindenekelőtt a külkereskedelmi kérdések) így egyszerre tartoztak a közös Külügyminisztérium és a szuverén nemzeti gazdasági minisztériumok kompetenciájába. A Külügyminisztériumban folytatódott a kereskedelmi ügyek súlyának az 1850-es évek óta tartó növekedése, ami Andrássy Gyula közös külügyminiszternek az

1870-es évek elején végrehajtott intézményi reformjaiban is megnyilvánult. A külkereskedelem a Külügyminisztérium három nagy szekciójának egyikévé vált (az elnöki és a politikai szekciók mellett). Ugyanakkor az egyes nemzeti gazdasági minisztériumokon belül is külön referensek vagy osztályok foglalkoztak a külföldi vonatkozású esetekkel. A konzulátusok pedig, amelyek tradicionális diplomáciai tevékenysége egyre több új, gazdasági vonatkozású feladattal egészült ki, szoros kapcsolatot tartottak fenn mind a közös Külügyminisztériummal, mind pedig a két ország kereskedelmi minisztériumaival.¹

Az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátusai sokrétű tevékenységet fejtettek ki a Monarchia, és azon belül Magyarország szőlő- és borgazdaságának, borkivitelének előmozdítása érdekében. Szőlő- és bortermeléssel kapcsolatos adatokat, információkat és híreket gyűjtöttek illetve közvetítettek, mai szóval élve „piackutatást” végeztek és igyekeztek propagandát csinálni a magyar és osztrák boroknak, tájékoztatták a Külügyminisztériumot az ezekkel elkövetett visszaélésekről, esetenként fel is léptek a hamisítók ellen, és általában feladatuk volt megtenni minden szükségesnek vagy hasznosnak ítélt intézkedést, ami a Monarchia szőlő- és borgazdaságának javát szolgálta.

Mindezen feladatok közül a legnagyobb és legrendszeresebb az adatok illetve információk gyűjtése és közvetítése volt. A bortermelő országokban működő konzulátusok évente többször is jelentést tettek a szőlő- és bortermés alakulásáról, a borárakról, a kivitel és behozatal nagyságáról (vagy az azzal kapcsolatos várakozásokról). A borárak és borforgalmi viszonyok változásairól, a behozatalról a nem bortermelő államok konzuljai is beszámoltak időről-időre, külön megemlítve a magyar borok szereplését a behozatalban. Ezzel összefüggésben a konzulátusok feladata volt a működési területükön a különböző országokból érkező borokra kivetett vámok figyelemmel kísérése is. A konzuli jelentések szőlészetet és borászatot érintő híreit a *Borászati Lapok* is gyakran leközölte.² Az 1870-es évektől a konzulátusok jelentései a filoxérahelyzet alakulására is kitértek. Bár a filoxéra magyarországi elterjedését nem sikerült megakadályozni,

¹ A minisztériumok 1889-es magyarországi átszervezését követően a kereskedelemre, vámügyre, hajózásra, a konzulátusokra, a posta- és távirda-ügyre vonatkozó minden olyan kérdés, ami a közös Külügyminisztérium hozzájárulásával volt elintézendő, a Kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe került. Szintén a Kereskedelemügyi Minisztériumhoz tartozott az állatokkal s azok nyers terményeivel, a szőlővel és a borral való kereskedés. Magyar Országos Levéltár, Földművelésügyi Minisztérium Levéltára (a továbbiakban: MOL FM) Elnöki iratok, K 178, 1129. csomó. Az 1889. évi XVIII. törvénycikkhez csatolt « Megállapodások » ismertetése (iratszám nélkül). Lásd továbbá: *Helmut Rumpfer, Die Beziehungen des Konsulardienstes zum Außenministerium, die Auslandmissionen und de Berichterstattung der Missionschefs. In: A. Wandruszka – P. Urbanitsch (szerk.), Die Habsburgermonarchie. Band VI./1. Wien 1989, 48-52. o.; u. ő: Die Aufwertung des Kabinetts des Ministers und der Handelssektion (Schwegel) unter Andrassy. In: Wandruszka – Urbanitsch, i. m., 72-75. o.*

² Lásd például: MOL FM Általános iratok, K 184, Név- és tárgymutató, 12048 (1889), 5. tétel, 61511. sz., 70750. sz.: Dél-Franciaországban a borkereskedés tárgyában a marseille-i konzul jelentése; 12056 (1890), 7. tétel, 51809. sz.: A san-francisco-i konzul jelentése a californiai szőlőművelésről; uo., 9. tétel, 77596. sz.: Az adrianopoli konzul jelentése az 1890. évi szüret eredményeiről; 12079 (1892), 9. tétel, 46734. sz.: A párizsi konzul a folyó év első félévében történt borforgalmi adatokat küldi; uo., 9. tétel, 13111. sz.: A marseille-i konzul jelentése a borvámok tárgyában. Lásd még: *Borászati Lapok*, 1875. szeptember 10.: Borászatunkat érdeklő a konzuli jelentésekből. 200. o.; uo., 1877. július 25.: Konzuli jelentések a magyar bor- és szesz-kivitelről. 114-15. o.

a konzuli jelentések kétségkívül hozzájárultak ahhoz, hogy az elszenvedett károk nem öltöttek még nagyobb méreteket. Ezt egyrészt azzal érték el, hogy rendszeresen tudósítottak a vész kiterjedésének aktuális földrajzi hatáiról (így azokról a vidékekről, ahol a filoxéra jelenlétét már megállapították, nem szállítottak több szőlővesszőt a Monarchiába), másrészt beszámoltak a filoxéra elleni védekezési és irtási kísérletek, módszerek hatékonyságáról, megmutatva a követendő utat.³ A konzulátusok – az illetékes osztrák és magyar minisztériumok felkérésére, de néha saját kezdeményezéséből is – tudósítottak a működési területükön érvényben lévő szőlészeti-borászati vonatkozású törvényekről és rendeletekről, illetve az azok végrehajtásával összefüggő tapasztalatokról is. Ez a tevékenységük különösen az 1890-es évek elején, az első magyar bortörvény (1893. évi XXIII. törvénycikk) előkészítése kapcsán élénkült meg, és elsősorban a borhamisítással és a mesterséges borokkal foglalkozó törvényhozásra terjedt ki. A bortermelés és borkereskedés védelméről szóló magyar törvényjavaslat tárgyában 1890. április 3-án tartott minisztertanácsi üléshez intézett előterjesztés mellékleteiben az új francia bortörvény kapcsán például a földművelésügyi miniszter az alábbi javaslatot fogalmazta meg: *„diplomáciai képviselőtünk s ügynökségeink útján, valamint az ottani kereskedelmi kamarák s egyéb illetékes hatóságok közreműködésének igénybe vételével gyűjtessenek össze és szereztessenek meg az említett törvény végrehajtása terén szerzett tapasztalati adatok; sőt lehetőleg az összes addig ezen törvény értelmében s alapján elbírált vagy elbírálandó kihágási esetekre vonatkozó adatok és az, hogy az érdekelt körök a törvény alkalmazásának mely hatását érzélik, eredményeivel meg vannak-e elégedve, s általa a kitűzött célt sikeresen elértnek tekintik-e, avagy nemleges esetben mily irányú hiányokat észleltek, és miféle módosításokat tartanak rajta szükségesnek?”*⁴ 1892-ben a magyar földművelésügyi tárca szintén a konzulátusokon illetve a közös Külügyminisztériumon keresztül jutott hozzá a bortartalmú és borhoz hasonló italokról Németországban elfogadott törvénycikk szövegéhez.⁵ Az adat- és információgyűjtés kategóriájába sorolható még a konzulátusok működési területén rendezett nemzetközi kiállításokról és vásárokról küldött tájékoztatás.⁶

Megjegyzendő, hogy a szőlészeti-borászati vonatkozású adatok és információk közvetítése kétirányú folyamat volt. A konzulátusok nemcsak azzal járultak hozzá a Monarchia borgazdaságának előmozdításához, hogy tájékoztatást nyújtottak a külföldi államokban uralkodó viszonyokról és lehetőségekről, hanem azzal is, hogy a külföldi érdekelt köröket és a

³ Lásd például: MOL Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium Levéltára (a továbbiakban: MOL FIK) Általános iratok, K 168, 309. csomó, 1884-5-4560. sz.; 387. csomó, 1886-5-18964. sz.; MOL FM Általános iratok, K 184, Név- és tárgymutató, 12079 (1892), 9. tétel, 9238. sz.

⁴ MOL FM Általános iratok, K 184, 112. csomó, 1890-9-17715. sz.

⁵ MOL FM Általános iratok, K 184, Név- és tárgymutató, 12079 (1892), 9. tétel, 30039. sz.

⁶ MOL FIK Általános iratok, K 168, 463. csomó, 1888-5-17750. sz.

közvéleményt igyekeztek megismertetni a magyar és osztrák szőlészet és borászat eredményeivel. A Miklós Gyula borászati kormánybiztos kezdeményezésére 1880 őszén megjelent, Magyarország szőlőművelésére és bortermelésére nézve fontos statisztikai adatokat, hasznos térképeket és a nagyobb készletekkel rendelkező hazai bortermelők adatait tartalmazó Borászati törzskönyv *„főleg a külföld tájékoztatására lévén szánva, összes külföldi konzulátusaink útján az egész művelt világ borkereskedői közt kiosztatott”*. A kiadvány jó fogadtatásra talált az érintett körökben, amit *„a borászati kormánybiztossághoz érkezett számos megkeresések és tudakozások”* is bizonyítottak. A sikereken felbuzdulva 1884-ben ismét kiadták a Borászati törzskönyvet, 1886-ban pedig Miklós Gyula egy részletesebb, az ország borászatának fejlesztésére szolgáló intézmények bemutatását is magába foglaló ismertetést állított össze, amit szeretett volna 1 000 – 1 000 példányban németre és franciára is lefordíttatni, és a külföldi konzulátusoknak megküldetni. Fedezet hiányában azonban erre végül nem került sor.⁷

A konzulátusok időnként aktív piackutatási és propaganda-feladatokat is elláttak a magyar borkivitel fellendítése érdekében. A chicagói osztrák-magyar konzul 1876-os jelentésében megemlítette, hogy *„azon cikkek közé, melyek Chicagóban nagy kelendőséggel bírnának, magyar boraink is tartoznának”*. A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium azonnal reagált, felkérve a konzult, hogy tegyen jelentést arról, milyen magyar borok felelnének meg leginkább az ottani ízlésnek, illetve milyenek a helybeli üzleti viszonyok. A konzul válaszában kifejtette, hogy *„boraink a német és francia, sőt az ottani borokkal is ... csak akkor fognak sikeresen versenyezhetni, hogyha termelőink ügyelnek jó közép borok termelésére és nem szolgáltatnak kizárólag nagyon könnyű borokat, – és ha kereskedőink pedig valódi és tisztán kezelt bort szállítanak, ami annyival inkább megkívántatik, miután boraink ott leginkább gyógyszerül és gyógyászati célokra használtatnak”*. Megszívlelendő megállapítása volt még a konzuli jelentésnek az, hogy a borkivitel növelése érdekében *„szükséges, hogy nagyobb tőke felett rendelkező borkereskedőink ragadják kezükbe a szállítást, akik képesek az ottani kereskedőknek, az ottani szokásokhoz képest, 4-6 hónapra hitelezni”*.⁸ Az Országos Központi Mintapince felállítása után a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium kérésére az osztrák-magyar képviseltek igyekeztek hírverést csinálni az intézménynek, részben a pinceszabályzat angol, német és francia nyelvekre lefordított példányainak terjesztésével, részben pedig a Mintapincéről szóló újságcikkek megjelentetésével.⁹ Miután az 1880-as évek közepétől a Mintapincének egyre több külföldi képviseltele, fióközlete nyílt, a konzulátusokat felkérték arra,

⁷ MOL FIK Általános iratok, K 168, 212. csomó, 1881-5-21700. sz.; 386. csomó, 1886-5-819. sz.

⁸ Borászati Lapok, 1877. szeptember 10. 138. o.

⁹ MOL FIK Általános iratok, K 168, 212. csomó, 1881-5-21700. sz.: A londoni osztrák-magyar konzul jelentése és az ahhoz mellékelte angol nyelvű folyóiratcikkek.

hogy támogassák ezeknek a képviselőknek a munkáját, és az esetleg a képviselők ügyében hozzájuk fordulóknak adják meg a szükséges felvilágosítást. 1888 őszén például, miután a Mintapince és az amerikai képvisellel megbízott Willmann Cossenás & Company között létrejött a szerződés, a földművelésügyi tárca felkérte a new yorki főkonzulátust, a baltimore-i, bostoni, chicagói, cincinnati-i, galvestoni, louisville-i, milwaukee-i, mobile-i, new orleansi, philadelphiai, pittsburgi, richmondi, san franciscoi és saint louise-i konzulátusokat és a charlestoni alkonzulátust, hogy segítsék az említett cég munkáját. Visszajelzéseikben a konzulok megígérték, hogy megteszik, amit lehet, sőt a chicagói konzul már konkrét lépésekről is beszámolt, nevezetesen arról, hogy segítette a Willmann Cossenás & Company-nak megbízható közvetítőket találni Chicagóban, Omahában, Nebraskában, Springfieldben, Illinois-ban és Quincyben. A new yorki konzulnak ugyanebből az alkalomból keletkezett levelében a cég támogatására tett ígéret mellett egy rövid piaci helyzetjelentés is olvasható, ami szerint az Észak-Amerikába való borkivitel *„nehéz, de kilátással biztató”*, és *„bár a belföldi termelés minőség és mennyiség tekintetében halad, mégis idegen borok iránt a kereslet emelkedik. A borbevétel túlnyomó része Franciaország kezében van, de a bizalmat megingatta azon ismert tény, hogy Franciaország maga is borbevételre szorul”*. Mikor a Mintapince – felbontva a Willmann Cossenás céggel kötött megállapodást – új szerződést kötött a United Growers Company-val, erről értesítették az amerikai konzulátusokat, ismét felkérve őket a képviselőt ellátó cég támogatására.¹⁰

Érdekes, de eredménytelenül záruló epizód volt a magyar borok indiai exportjának megszervezésére irányuló kísérlet, amiben a Monarchia bombay-i konzulátusa játszotta a kezdeményező szerepet. A főkonzul távollétében az ügyeket ellátó Pramler alkonzul 1888 végén felvetette, hogy a kelet-indiai angol hadsereg vörösbor-szükségletét esetleg magyar borokkal lehetne fedezni. A brit katonai vezetés ugyanis akkoriban komolyan fontolgatta, hogy a katonáknak rendszeresen osztott, de mind az egészségre, mind az erkölcsökre káros whiskyt és sört könnyű vörösborral kellene helyettesíteni. A bombay-i alkonzul jelentésén kapva kapott a magyar Földművelésügyi Minisztérium. Rögtön értesítette a kereskedelmi és iparkamarákat, valamint a Magyar Bortermelők Országos Szövetkezetét. A hír több helyütt élénk érdeklődést váltott ki. A Soproni Kereskedelmi és Iparkamara közvetlenül a bombay-i konzulátushoz fordult további információkért, kereskedők egy csoportja pedig (a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara támogatásával) még külön egyesületet is alapított az indiai borexport megszervezésére (Hungarian Wine Export Association). Az egyesületnek olyan jelentős budapesti kereskedők is alapító tagjai voltak, mint Altstock S. és fiai, Abeles Dávid, Dietzl

¹⁰ MOL FM Általános iratok, 110. csomó, 1891-9-11046. sz., ehhez csatolva: 1888-5-48303. sz., 1889-5-3371. sz., 1889-5-27820. sz., 1890-9-2177. sz., 1890-9-34289. sz., 1890-9-71916. sz.

József vagy Oppenheim Emil. A Hungarian Wine Export Association a Minisztérium támogatását is elnyerte, és mintákat küldtek Bombay-be. 1889 májusában azonban kiderült, hogy a hír kacsa volt. Mint azt a londoni nagykövetség levelében kifejtette, igaz ugyan, hogy az indiai angol közigazgatásért felelős India Office már hét éve tervezi, hogy borral váltja ki a whisky-t és a sört, de végleges döntés még nem született az ügyben, ám ha meg is születik a határozat, a borokat akkor is nyilvános árverés útján fogják beszerezni. Így végül az ügybuzgó Pramler alkonzul jószándékú, de elhamarkodott kezdeményezéséből semmi sem lett.¹¹

Fontos szerep jutott a konzulátusoknak a magyar borokkal űzött visszaélések elleni harcban is. Ha bármilyen forrásból (többnyire a sajtóból) arról értesültek a konzulok, hogy működési területükön hamisított magyar borok kerültek forgalomba, vagy hamis név alatt, a valóságnak meg nem felelő származási hely feltüntetésével árultak magyar borokat, azonnal jelenteniük kellett a közös külügyminiszternek, esetleg közvetlenül a kereskedelmi miniszternek. (A tárcák 1889-es szétválasztása után borokkal való visszaélés esetén a kereskedelemügyi miniszter mindig értesítette földművelésügyi kollégáját.) Az 1879-es svájci fuxin-botrány alaposan megtépázta a magyar borok jó hírét, ezért a következő években a konzulátusok az addiginál is nagyobb éberséggel figyelték a borainkról megjelenő híreket, hogy időben fel tudjanak lépni minden csalás és hamisítás ellen. 1880-ban számos visszaélésről szóló újságcikk jutott el a konzulátusok közvetítésével a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba, ahol aztán megtették a szükséges lépéseket az ügy kivizsgálására és – ha a hír igaznak bizonyult – a vétkesek elleni eljárás megindítására. Ez történt például Oppenheim Emil esetében is, akinek a neve többször is felbukkant a *Leipziger Tageblatt und Anzeiger* című lap hamis borokról szóló cikkeiben. A lipcsei osztrák-magyar főkonzul értesítése nyomán a magyar Belügyminisztérium vizsgálatot folytatott Oppenheim pincészetében, és bizonyos borokat tilalom alá vettek.¹² Közben további csalásokról érkeztek hírek Romániából, Németországból és Svájcban. Hogy a külföldi fogyasztók megrendült bizalmát helyreállítsa és a visszaéléseknek gátat vessen, a magyar kormány elhatározta, hogy a fontosabb külföldi sajtóorgánumban tájékoztatást jelentet meg a magyar borok hamisítása ellen tett intézkedésekről. A végrehajtást a konzulátusokra bízta. 1880 második felében sorra érkeztek a feladat teljesítését igazoló újságcikkek és jelentések St. Gallenből, Brüsszelből, Amszterdamból és más konzuli székhelyekről.¹³

Az 1880-as évek közepétől számos visszaélést követtek el a Mintapince boraival, vagy még inkább a Mintapince nevével, cégjelzésével. A konzulátusoknak ez ellen is kötelessége volt fellépni. 1889 nyarán például a boroszlói konzul saját maga szerzett be és küldött el a

¹¹ MOL FM Általános iratok, K 184, 10. csomó, 1889-5-19615. sz.

¹² MOL FIK Általános iratok, K 168, 196. csomó, 1880-5-36. a. sz., 950/1880. sz., 32504/1879. sz.

¹³ Uo. 1880-5-36. a. sz. 2176. sz., 5881/80. sz., 5375. sz.

Földművelésügyi Minisztériumnak két üveg bort megvizsgálásra a Mintapince ottani fióküzletéből, mivel felmerült a gyanú, hogy a képviseletet ellátó Salo Schindler meg nem engedett módon manipulálta a Mintapince borait. Miután 1891-ben Schindlertől megvonták a Mintapince képviseleti jogát, erről értesítették az érintett konzulátusokat is.¹⁴ A Mintapincével összefüggő csalások zöme azonban nem a valóban onnan származó borok minőségével volt kapcsolatos, hanem részben a Mintapince állami jellegével való visszaéléssel, részben pedig azzal, hogy olyan kereskedők is a Mintapince képviselőjeként hirdették magukat, akik erre nem voltak jogosultak. Ami az előbbit illeti, a hivatalos képviseletet ellátó cégek gyakran olyan hirdetésekkel tettek közzé, ami azt sugallta, hogy mivel a Mintapince az egyetlen állami támogatással működő magyar borértékesítési vállalkozás, ezért csak náluk lehet garantáltan tiszta, hamisítatlan magyar bort kapni. Ráadásul egyes képviselők még akkor is a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium garanciájára hivatkoztak, mikor egyrészt ez a minisztérium már nem létezett, másrészt a Mintapince már megszűnt állami tulajdonú intézmény lenni, az állam csupán felügyeletet gyakorolt felette. Mindazonáltal az állami jelző és a címerhasználati jog egyfajta biztosítékot jelentett a vásárlók szemében, amit sok olyan kereskedő is megpróbált kiaknázni, akiknek erre semmiféle jogcíme nem volt. A konzulátusoknak minden efféle visszaélésről értesíteni kellett a kereskedelemügyi minisztert, illetve beszerezni minden adatot, amire az ügyben eljáró hatóságoknak szüksége volt. A magyar címer használatának joga természetesen nemcsak a Mintapincét illette meg, de e jog elnyerése szigorú szabályokhoz volt kötve. 1889-ben a magyar kormány felkérte a külföldi kormányokat, hogy segítsenek a magyar címerhasználattal való visszaélések elleni harcban. Ettől kezdve gyakran érkeztek megkeresések a külföldi konzulátusainkhoz, hogy bizonyos magyar borokat áruló cégek joggal használják-e a címet, avagy sem. Különösen a Mintapince kapcsán érdeklődtek sokan, főleg miután az intézmény kikerült a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium közvetlen irányítása alól. A konzulátusoktól olyan sok kérdés érkezett ez ügyben az illetékes magyar minisztériumokhoz, hogy 1889 augusztusában a magyar kormány körlevelet intézett az összes németországi, belga, holland, svéd, norvég és észak-amerikai konzulátushoz (összesen 42 képviselethez), amiben a további félreértések elkerülése végett megerősítette, hogy az Országos Központi Mintapince elárúsító képviselletei jogosultak a címerhasználatra.¹⁵

Az Osztrák-Magyar Monarchia konzulátusainak eddig elősorolt, szerteágazó tevékenysége ellenére visszatérő kérdés, sőt időnként kritika volt a magyar szőlő- és borgazdaság képviselői részéről, hogy külképviseleteink többet is tehetnének az ágazat, illetve a magyar borkivitel előmozdítása

¹⁴ MOL FM Általános iratok, K 184, 10. csomó, 1889-5-39883. sz.; FM Általános iratok, K 184, Név- és tárgymutató, 12070 (1891), 9. tétel, 2788. sz., 16343. sz., 16506. sz., 37622. sz.

¹⁵ MOL FM Általános iratok, K 184, 67. csomó, 1890-9-2435. sz.

érdekében. Egy Angliában élő magyar borkereskedő, Greger Miksa 1875-ben emlékiratot terjesztett be a földművelés- ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez, amelyben számos javaslatot fogalmazott meg a magyar borexport fellendítésének tárgyában. Mint arra emlékirata végén rámutatott, e javaslatok megvalósulásával *„bő anyag nyújthatnák külszági konzulátusaink – eddigelé igen korlátolt térre szorított – munkásságának a borkivitel ügyére hatályosabban befolyhatni. ... Különösen a világkereskedelemnek tengerentúli nagy empóriumai volnának a konzulátusok figyelmébe ajánlandók, hogy boraink ott is az őket megillető érdempolcot vívhassák ki”*.¹⁶ Szintén a borkiviteli feladatok kapcsán jegyezte meg Molnár István, a budai vincellérképezde igazgatója, hogy *„A magas kormány erkölcsi támogatása, továbbá a konzulátusok jelentése alapján a kereskedelem figyelése, irányzása sokat lendítene az ügyön, és még az államnak külön kiadásába sem kerülne”*.¹⁷ Dr. Liebermann Leó, az Állami Vegykísérleti Állomás igazgatója 1888-ban éles kritikával illette a külföldi konzulátusokat (mivel szerinte azok nem tettek eleget a kereskedelem élénkítéséért), és javasolta, hogy szervezzen a kormány egy ügynöki hálózatot a kereskedelmi és iparkamarák által kijelölt és a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter által kinevezett ügynökökből.

Dr. Liebermann valójában nyitott kapukat döngetett. Mivel már korábban nyilvánvalóvá vált, hogy a konzulátusok a rájuk háruló nagy mennyiségű és összetett feladatok mellett nem tudnak a gazdaság különböző ágazatai által támasztott egyre nagyobb elvárásoknak megfelelni, ezért mind az osztrák, mind a magyar kormány egyéb gazdaságdiplomáciai eszközökhöz is folyamodott a gazdasági érdekeik megjelenítésére. A Liebermannhoz intézett válaszlevélben – a konzulátusok „téltenségét” illető vádak visszautasítása mellett – rámutatott az illetékes osztály, hogy *„Liebermann úr ... úgy látszik arról sem bír tudomással, hogy majdnem valamennyi nagyobb európai és Európán kívüli államban a konzulátusok mellett osztrák-magyar kereskedelmi kamarák léteznek, melyek úgy a nagykövetség mint a külügyminisztérium részbeni ellenőrzése alatt állnak”*, és hogy *„épp legújabbban mint a kereskedelmi múzeum [t. i. minisztérium] képviselétével megbízott ügynökök lettek valóságos kereskedők ezen minisztérium által pénzbeli támogatás mellett több helyütt kinevezve”*.¹⁸

Az osztrák-magyar kereskedelmi kamara azonban, amint arra egy kortárs felhívta a figyelmet, közös intézmény volt egy *„olyan téren, hol legtöbbször ellentétes érdekek védelme képezi feladatát”*,¹⁹ vagyis gyakran nem képviselte megfelelően a magyar kereskedelem és a magyar termékek (különösen a mezőgazdasági és élelmiszeripari cikkek) érdekét.

¹⁶ Borászati Lapok, 1875. február 10. 41. o.

¹⁷ Uo. 1878. január 10. 3. o.

¹⁸ MOL FIK Általános iratok, K 168, 463. csomó, 1888-5-36454. sz.

¹⁹ MOL FM Elnöki iratok, K 178, 1134. csomó, 113/el./1908. sz.

Ezért a közös külügyminiszter ellenzését leküzdve a magyar földművelésügyi miniszter gazdasági szaktudósítókat nevezett ki berlini, londoni, washingtoni (később new yorki), párizsi, müncheni és bukaresti székhellyel. A szaktudósítók figyelemmel kísérték a gazdasági élet fejleményeit, és rendszeres jelentéseket küldtek a Minisztériumba. Takács Imre megfogalmazása szerint „*agrárvonatkozásban pótolták az Ausztriával közös külügyek miatt hiányzó külön magyar konzulátusokat*”.²⁰ Az legalábbis bizonyos, hogy tevékenységük részben átfedte, részben kiegészítette a konzulátusok által gazdasági téren tett erőfeszítéseket. Ez megfigyelhető szőlészeti-borászati ügyekben is. A gazdasági tudósítók nyomon követték a borforgalom alakulását, a piaci lehetőségek változásait. Kötelesek voltak időben bejelenteni, ha az ágazatot érintő kiállítás szervezéséről értesültek. Az 1908-as londoni magyar kiállítás alkalmából Góger László rendszeres és kimerítő beszámolókat küldött a borászati kiállítás eseményeiről és eredményéről.²¹

A magyar kereskedelmi érdekek Ausztriától független képviselőt szolgálták a fentebb idézett minisztériumi levélben említett ügynökök is, akiket a kereskedelemügyi miniszter nevezett ki, többnyire a tapasztalt és nagy tekintélynek örvendő kereskedők köréből. A kinevezés szólhatott hosszabb, esetleg meg nem határozott időtartamra, vagy csupán egy-egy konkrét esemény tartamára, ideiglenes jelleggel. Utóbbira példa a londoni magyar kiállítás alatt a helyszínen felállított kirendeltség, ami azt a célt szolgálta, hogy „*az esetleg érdeklődő felek Magyarország kereskedelméről, iparáról, általános viszonyairól tájékozódhassanak*”.²² Végezetül megemlítendő, hogy – *ad hoc* jelleggel – a Földművelésügyi Minisztérium időnként független szakértők vagy magánszemélyek segítségét is igénybe vette. Ide sorolhatók azok az esetek, mikor külföldön letelepedett hazánkfiat kérte fel a Minisztérium, hogy valamely konkrét kérdésnek utánanézzenek, és jelentést tegyenek, vagy mikor Magyarországról küldött ki szakértőket egy bizonyos probléma tanulmányozására. Az előbbire jó példa, hogy 1880-ban Greger Miksát kérték fel, hogy tájékoztassa a Minisztériumot a borárulási illeték tárgyában Angliában fennálló törvényes intézkedésekről; az utóbbira pedig példaként említhetők a minisztériumi megbízásból Franciaországban, Olaszországban és Németországban a filoxéra elleni védekezési módok megfigyelésére tett tanulmányutak, vagy Maszák Árpád észak-amerikai útja a borértékesítési lehetőségek tanulmányozására, amihez a Földművelésügyi Minisztérium 500 forinttal járult hozzá.²³

²⁰ Takács Imre, Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák-Magyar Monarchia korában 1867-1918. Budapest 1989, 189. o.

²¹ MOL FM Elnöki iratok, K 178, 1134. csomó, 9760/el.n./1906. sz., 113/el.n./1908. sz.

²² MOL FM Elnöki iratok, K 178, 1134. csomó, 5161/el.n./1908. sz.

²³ MOL FIK Általános iratok, K 168, 196. csomó, 2479-5-1880. sz., 39-5-1880. sz.; MOL FM Általános iratok, K 184, 195. csomó, 1894-9-16592. sz.

Az Osztrák-Magyar Monarchia külképviseleteinek a Monarchia, és azon belül Magyarország borgazdasága érdekében folytatott és fentebb vázlatosan ismertetett tevékenységét értékelve megállapíthatjuk, hogy még ha a magyar kormányzat és a közvélemény szükségesnek is látta kiegészítő gazdaságdiplomáciai eszközök igénybevételét, azt nem lehet elvitatni, hogy a konzulátusok jelentős erőfeszítéseket fejtettek ki mind a magyar bortermelés minőségének és mennyiségének emelése, mind pedig a borkivitel fokozása érdekében. Ezeknek az erőfeszítéseknek a hatását ugyan lehetetlen objektív módon megmérni, számokban kifejezni, de már az általuk felölelt tevékenységi körök száma is elismerésre méltó, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a borászat érdekeinek képviselője csak egy parányi töredékét alkotta a konzulátusokra háruló feladatok tömegének.